

Saša MIJALKOVIĆ
Mladen BAJAGIĆ

„GLOBALIZACIJA“ ILEGALNIH MIGRACIJA I TRGOVINE LJUDIMA KAO IZAZOV I PRETNJA NACIONALNOJ BEZBEDNOSTI

UVOD

Ilegalne migracije na pragu XXI veka dobijaju nove dimenzije, organizovanije forme i kompleksnije sadržaje. Sve češće se manifestuju kao krijumčarenje migranata i međunarodna trgovina ljudima, čime ostvaruju nove višestruke negativne efekte po bezbednost na nacionalnom i međunarodnom nivou.¹

Krijumčarenje migranata (migrant smuggling) predstavlja posredničku delatnost kojom se licu omogućava ilegalan ulazak u stranu zemlju, uz njegovu saglasnost, što se naziva još i *organizovanom ilegalnom imigracijom*.²

Trgovina ljudima (trafficking in human beings) je složena društvena pojava, zasnovana na institucijama ropstva i eksploatacije, odnosno na postupanju prema čoveku kao prema robi ili stvari, s ciljem eksploatacije njegove radne

¹ *Migracije* su fizičko kretanje, privremeno ili trajno preseljavanje stanovništva iz jednog sociokulturnog ambijenta (emigraciono područje) u drugi (imigraciono područje), odnosno iz jedne zemlje (emigracija) u drugu (imigracija). Ukoliko su učinjene saglasno propisima zemlje iz koje se emigrira i zemlje u koju se imigrira, reč je o *legalnim migracijama*. U suprotnom, reč je o nelegalnim, odnosno o tzv. *ilegalnim* (neregularnim, semi-legalnim, nedokumentovanim, tajnim) *migracijama*. Opširnije: Mijalković, S.: *Organizovane ilegalne migracije kao savremeni bezbednosno-kriminalistički problem* (doktorska disertacija), Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2006, str. 13–15.

² Prema međunarodnom pravu, *„krijumčarenje migranata (ljudi) podrazumeva obezbeđivanje ilegalnog ulaska u stranu državu licu koje nije njen državljanin ili nema stalni boravak, s ciljem sticanja, na neposredan ili posredan način, finansijske ili druge materijalne koristi. Ilegalan ulazak je svaki prelazak državne granice bez pridržavanja i poštovanja neophodnih uslova za legalan ulaz u zemlju prijema“* (član 3 Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom, koji dopunjava konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, broj 6/2001).

snage, znanja i veština, telesnog i polnog integriteta i identiteta, radi zadovoljenja ličnih ili tuđih nagonskih, zdravstvenih ili emocionalnih potreba ili sticanja direktne ili indirektno materijalne koristi za sebe ili drugog.³

Za postojanje trgovine ljudima kao oblika transnacionalnog organizovanog kriminala nije neophodno da žrtva pređe međunarodno priznatu granicu.⁴ Takođe, trgovina ljudima ne mora da bude realizovana od strane organizovanih kriminalnih grupa. Trgovina ljudima može, ali ne mora, predstavljati oblik organizovanog kriminala, i može, ali ne mora, imati međunarodne razmere. Pod ilegalne migracije se mogu podvesti samo oni slučajevi trgovine ljudima u kojima žrtva u procesu trgovine ilegalno ulazi, tranzitira ili boravi na teritoriji strane zemlje.

Ove dve pojave svakako treba razlikovati. Kod krijumčarenja migranata postoji saglasnost lica koja su predmet krijumčarenja da učestvuju u nezakonitoj radnji, od čega načelno mogu uvek odustati, dok žrtva trgovine ljudima najčešće nema takvu mogućnost. Prokrijumčareni migranti su, nakon prelaska državne granice, slobodni, prema njima se najčešće ne primenjuje nikakava prinuda i ne bivaju eksploatisani, što nije slučaj sa žrtvama trgovine ljudima. Krijumčarenje ljudi nužno zahteva prelazak državne granice najmanje dve zemlje, predstavlja povredu propisa o

³ Vidi – Mijalković, S.: Teorijsko određenje pojma trgovine ljudima, *Nauka-bezbednost-policijska*, broj 2–3/2004, Policijska akademija, Beograd, 2005, str. 172–192; prema međunarodnom pravu „(a) trgovina ljudskim bićima podrazumeva vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem pretnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija žrtve obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa; (b) pristanak žrtve trgovine ljudskim bićima na nameravanu eksploataciju je bez značaja u slučajevima u kojima je korišćena bilo koja mera izneta u podstavu (a); (c) vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje deteta za svrhe eksploatacije smatra se trgovinom ljudskim bićima čak i ako ne obuhvata bilo koje od sredstava iznetih u podstavu (a) ovog člana; (d) dete je bilo koja osoba mlađa od 18 godina“ (član 3 Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, broj 6/2001).

⁴ Delo je transnacionalne prirode ukoliko je učinjeno: 1) u više od jedne države, 2) u jednoj državi, ali osnovna priprema, planiranje, pravac i kontrola odvijaju se u drugoj državi, 3) u jednoj državi, ali uključuje organizovanu grupu kriminalaca koja operiše u više od jedne države, ili 4) u jednoj državi, ali ima suštinske posledice u drugoj državi (član 3 Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, broj 6/2001).

prelasku državne granice, i u tom smislu predstavlja krivično delo protiv države. S druge strane, trgovina ljudima se može odvijati unutar nacionalnih granica jedne države, predstavlja kršenje ljudskih prava, te je, samim tim, krivično delo protiv pojedinca, odnosno međunarodnih vrednosti.

Krijumčarenje ljudi je uži pojam, i može predstavljati fazu u procesu trgovine ljudima. Isto tako, može prerasti u trgovinu ljudima, ukoliko organizatori krijumčarenja, željni dodatnog profita, „prodaju“ prokrijumčarene osobe ili ih protivpravno liše slobode, eksploatišući ih pri tom na razne načine.

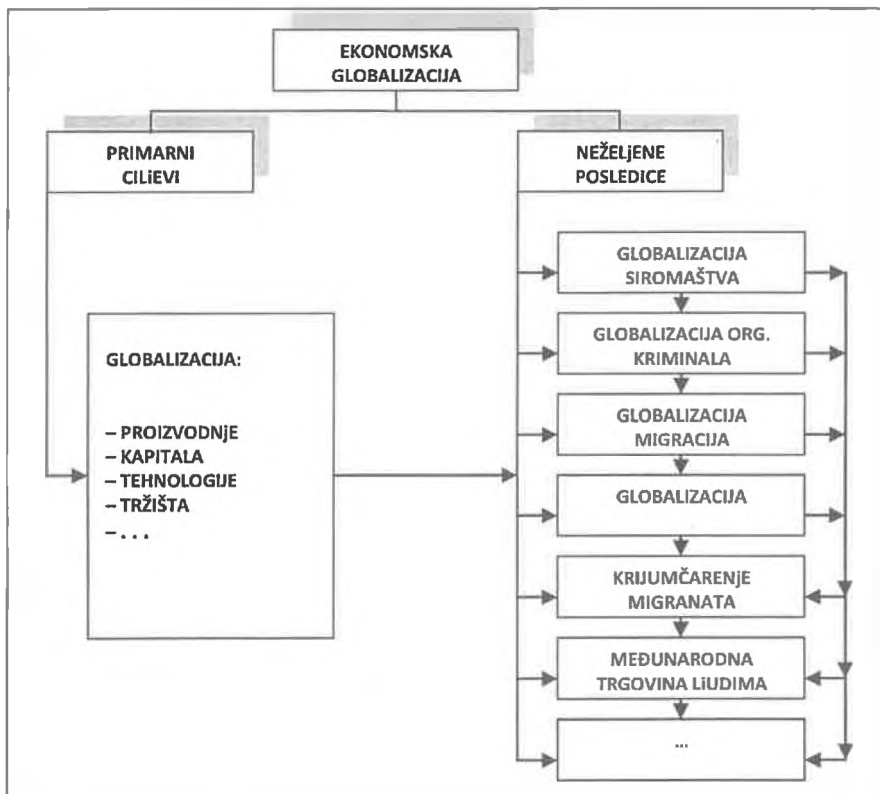
Nesporno je da između trgovine ljudima i krijumčarenja migranata postoji uzročna veza: obrasci kretanja su slični, isti pojedinci i grupe su uključeni u raznim aspektima njihove realizacije, ali obrasci događanja i izlaganja nasilju su potpuno različiti. Zato se trgovina ljudima ne sme posmatrati isključivo kao oblik ilegalne migracije, već i kao ozbiljan zločin i teško kršenje ljudskih prava eksploatacijom žrtava.⁵

„GLOBALIZACIJA“ ILEGALNIH MIGRACIJA I TRGOVINE LJUDIMA

Aktuelna globalistička kretanja teže prevazilaženju i gubljenju granica i suvereniteta država u tradicionalnom smislu i stupanju na međunarodnu scenu nosilaca krupnog transnacionalnog kapitala. Ideologija globalizacije podrazumeva sjedinjavanje društveno-ekonomskih promena u celom svetu i integraciju svetskog tržišta kapitala, proizvodnje i tehnologije, i uspostavljanje globalne dominacije transnacionalnih korporacija. Ekonomska globalizacija je, između ostalog, dovela do prestrukturiranja sveta, raspada socijalističkih zemalja, kao i do globalizacije siromaštva, organizovanog kriminala i (ilegalnih) migracija⁶ (slika 1).

⁵ Opširnije, u – Obradović, V.: *Trgovina ženama u Bosni i Hercegovini*, Ambasada SAD i Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2004, str. 90–91.

⁶ Uslove nastanka i razvoja trgovine ljudima, ilegalnih migracija i krijumčarenja migranata neophodno je posmatrati upravo u kontekstu globalnih kretanja, prvenstveno uzročno-posledičnih odnosa globalizacije ekonomije, globalizacije siromaštva i globalizacije organizovanog kriminala. Frobel, F.; Heinrich, J.; Kreye, O.: *The New International Division of Labour*, Cambridge University Press, 1980, p. 14; fenomen trgovine ljudima je veoma složen i javlja se zbog uzajamnog dejstva siromaštva, migracija radne snage, sukoba ili političkih nemira koji dovode do raseljavanja stanovništva. *Nasilje nad decom – Studija Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija*, Organizacija Ujedinjenih nacija, Beograd, 2007, str. 22.

Slika 1. – Posledice ekonomske globalizacije

Globalizacija ekonomije i siromaštvo su „dve strane iste medalje“: nekoliko stotina multinacionalnih kompanija poseduje 80% svetskog kapitala, dok 85% svetskog stanovništva živi od 20% svetskih prihoda. Društveno raslojavanje stvaranjem novih klasa i elita učinilo je da enormno bogati pojedinci eksploatišu siromašnu većinu kojoj se oduzima osnovno ekonomsko pravo na rad i „humane“ uslove rada. Osiromašenje država i slabljenje socijalnih programa uzrokovali su kriminalizaciju društava u zemljama tranzicije, kako širih društvenih slojeva, tako i najviših političkih struktura, pravosudnih i organa državne uprave. Organizovani kriminal je postao „četvrti sektor svetske privrede“ čiji godišnji bruto prihod predstavlja 20% vrednosti globalne trgovine.⁷

⁷ Milašinović, R.: *Renesansa imperijalizma – savremena imperijalistička strategija*, Jugoart, Zagreb, 1987, str. 24; Marković, S.: *Moćniji od CIA*, Institut za geopolitičke studije, Beograd, 2002, str. 56.

Rezultat globalizacije siromaštva jeste prekogranično kretanje stanovništva dosad neviđenih razmera, što je uzrokovalo *globalnu krizu migracija*.⁸ Zbog sve restriktivnije imigracione politike zapadnih ekonomski razvijenih država, stanovništvo siromašnih zemalja opredeljuje se za ilegalne migracije u zapadne zemlje. Zavedeni pričama o dobro plaćenom radu „na crno“ u barovima, noćnim klubovima, obavljanju kućnih poslova, čuvanju dece i slično, budući migranti se za pomoć oko ulaska u željenu zemlju obraćaju organizovanom kriminalu, koji će ih prokrijumčariti ilegalnim kanalima.⁹ S druge strane, posle ilegalnog ulaska u stranu državu, migranti često ostaju bez dokumenata i padaju u tzv. „dužničko ropstvo“. Tada postaju predmet trgovine ljudima, odnosno raznih oblika eksploatacije: najčešće završavaju u javnim kućama ili rade najteže fizičke poslove. Kao posledica te globalizacije siromaštva, organizovanog kriminala i migracija javlja se globalizacija organizovanih ilegalnih migracija i trgovine ljudima.

Trgovina ljudima i krijumčarenje migranata se danas s pravom svrstavaju u red najvećih, najozbiljnijih i najteže rešivih pretnji bezbednosti pojedinaca, društava, države i međunarodne zajednice. Posebno zabrinjava njihov stalni rastući trend, koji se najčešće objašnjava visokom profitabilnošću i neznatnim rizikom po izvršioce krivičnih dela. Posle ilegalne trgovine narkoticima i oružjem, ovo su najisplativiji oblici „krimi biznisa“ koji samo u Evropi godišnje donesu profit od nekoliko milijardi dolara. U naučnim i stručnim krugovima sve češće se tvrdi da je trgovina ljudima profitabilnija od krijumčarenja oružja i droge, jer je žena trajnija roba koja može biti prodavana i više puta u toku eksploatacije. Uz to, pažnja službi bezbednosti je tradicionalno više usmerena ka trgovini drogom i oružjem nego prema krijumčarenju i trgovini ljudima.¹⁰

Teško je realno sagledati dimenzije ovih oblika transnacionalnog organizovanog kriminala. Prema nekim procenama, u svetu je 1998. godine oko sto dvadeset pet miliona ljudi (oko 2% ukupne ljudske populacije) imalo

⁸ *Globalna kriza migracija* je kriza koja izbija usled toga što se sve veći broj ljudi preseljava iz otadžbine u neku drugu zemlju, čime otežava mogućnost zemlje-domaćina da apsorbuje strane migrante. Kegli, Č. V.; Vitkof, J. R.: *Svetska politika – trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Diplomatska akademija Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Crne Gore, Beograd, 2006, str. 432.

⁹ Wijers, M.; Lap. C. L.: *Trafficking in Women, Forced Labour and Slavery-like Practices (in Marriage, Domestic Labour and Prostitution)*, FATW and GAATW, Utrecht, 1997, p. 206.

¹⁰ Ghrib, A.: *Trafficking in Unaccompanied Minors – France, Trafficking in Unaccompanied Minors in the European Union*, IOM – IHESI (Brussels – Paris) 2002, p. 31; Maizhevich, H.: *Trafficking in Women in EU Policy*, (izdavač i mesto izdavanja nepoznati), 2001, p. 19.

status migranta.¹¹ Broj migranata se danas procenjuje na sto sedamdeset pet miliona, odnosno 3,5% svetske populacije.¹² Status ilegalnog migranta ima između petnaest miliona i trideset miliona ljudi. Od tog broja, između sedamsto hiljada i dva miliona ljudi, prvenstveno žena i dece obuhvaćeno je mrežom trgovine ljudima, što je oko 2,3% populacije migranata. Procenjuje se da između dvesta hiljada i trista hiljada mladih devojaka iz Istočne Evrope ilegalno odlazi u zemlje Zapadne Evrope i SAD, a da na istu destinaciju oko pola miliona ilegalnih migranata svake godine stigne upravo preko zemalja Zapadnog Balkana.¹³ Tokom 2001. godine, što važi i za naredni period, širom sveta je između sedamsto hiljada i četiri miliona žena i dece kupovano, prodavano, transportovano i držano protiv svoje volje u ropskom odnosu.¹⁴ Procena je da tamna brojka iznosi čak šest miliona žrtava godišnje, prvenstveno žena i dece, a prema podacima CIA, trenutno se u svetu oko dvadeset sedam miliona ljudi nalazi u nekom od vidova ropskog položaja.¹⁵ Podaci Međunarodne organizacije rada potvrđuju ove procene, dodajući da se u svakom trenutku u svetu oko dvanaest miliona i trista hiljada ljudi nalazi na prinudnom radu, ropskom radu, prinudnom dečjem radu i u seksualnom ropstvu. Oko 80% žrtava međunarodne trgovine ljudima su žene i deca, a čak do 50% su maloletnici.¹⁶

Zvaničnici Evropola tvrde da je u trgovinu decom s ciljem ilegalnog usvojenja na globalnom nivou uključeno više od milion dece, čime se

¹¹ Srdić, Đ. Lj.: Uzroci i tipovi međunarodnih migracija, *Međunarodni problemi*, broj 4, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1997, str. 442.

¹² Jolly, S., Reeves, H.: *Gender & Migration, Overview Report*, BRIDGE, Institute of Development Studies, Brighton, 2005, p. 1.

¹³ Procene zvaničnika Međunarodne organizacije za migracije (IOM). Schatzer, P.: *World Migration Report 2000*, Co-published by International Organization for Migration and United Nations. Navedeno prema – Danailov, V.: *Trgovija so luge – kriminalen biznis so robovlastetelski lik (slučaj Makedonija)*, IOM, Skopje, 2001, str. 2; slični su podaci i za 2005. godinu. Vidi: Miko, F. T.: *Trafficking in Persons: The U. S. and International Response* (CRS Report for Congress), Congressional Research Service – The Library of Congress, January, 19, 2006, p. 1.

¹⁴ Izveštaj o trgovini ljudima izdat od strane Službe za nadgledanje i borbu protiv trgovine ljudima u Albaniji, Makedoniji i Saveznoj Republici Jugoslaviji od 05. 06. 2002 (zvanični sajt Američke ambasade u Prištini: www.usofficepristina.usia.co.at/serbs/sdoc.3.htm od 9. marta 2003); Kanics, J.: *Trafficking in Women, Foreign Policy*, Vol. 3, No. 30, Interhemispheric Resource Center and Institute for Policy Studies, Albuquerque, New Mexico, 1998, p. 1.

¹⁵ Nikolić, D.: *Trgovina ljudima kao teški oblik kriminaliteta, Teški oblici kriminala*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 2004, str. 290, 295.

¹⁶ *Trafficking in Persons Report, 2006*, Released by the Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons, June 5, 2006, sa zvaničnog sajta američke ambasade u Beogradu, <http://belgrade.usembassy.gov/policy/reports/060605.html>, od 1. aprila 2007. godine.

ostvaruje protivpravni profit veći od milijardu dolara godišnje.¹⁷ Nedavne procene Međunarodne organizacije rada ukazuju da je tokom 2004. godine dvesta osamnaest miliona dece bilo angažovano da radi, od čega je sto dvadeset šest miliona dece radilo na opasnim poslovima. Procene iz 2000. godine ukazuju da je pet miliona i sedamsto hiljada dece bilo na prisilnom ili obaveznom – ropskom radu; milion i osamsto hiljada dece bilo je eksploatisano kroz prostituciju i pornografiju a milion i dvesta hiljada dece bilo je predmet trgovine ljudima. Eksploatacija dece u okviru prostitucije, dečje pornografije i sličnih aktivnosti predstavlja izuzetno rasprostranjene vidove nasilja u koje se svake godine uključuje oko milion dece. Mnogu decu prisiljavaju, kidnapuju, prodaju i prevarom uvlače u ove aktivnosti, ili jednostavno postaju žrtve trgovine ljudima.¹⁸

Trgovinom ljudima u Evropi se stiče protivpravni prihod između sedam milijardi i trinaest milijardi dolara godišnje, od čega oko sedam milijardi dolara od prostitucije žrtava trgovine ljudima. Na globalnom nivou, seksualnom eksploatacijom žrtava trgovine ljudima ostvaruje se profit od oko šezdeset milijardi evra godišnje¹⁹, a neke procene ukazuju na imponantnih petsto sedam milijardi dolara godišnje.²⁰ To je za 400 % više nego početkom devedesetih godina, te u finansijskom smislu predstavlja izjednačenje sa trgovinom narkoticima.²¹ Ilustracije radi, ruski organizovani kriminal kroz trgovinu ljudima i njihovu seksualnu eksploataciju godišnje zaradi najmanje šest milijardi dolara, a omogućavanje ilegalnog ulaska u neku evropsku zemlju krijumčari migranata naplaćuju između dvadeset i trideset hiljada evra.²²

Trgovina ljudima je oblik teškog kriminala čiji se obim i zastupljenost u svetu najbrže uvećava. Od profita ostvarenog trgovinom ljudima i krijumčarenjem migranata neretko se dopunski finansira ceo organizovani kriminal u

¹⁷ 2005 EU Organized Crime Report – Public version, Europol, The Hague, 25 October 2005, p. 16.

¹⁸ Navedeno prema: *Nasilje nad decom – Studija Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija*, str. 10, 20.

¹⁹ Leclair, G.: *Europol / X Congrès des Nations Unies pour la prévention du crime et le traitement des délinquants*, Vienne, avril 2000. Navedeno prema – Dusch, S.: *Le trafic d' êtres humains*, Presses Universitaires de France, Paris, 2002, p. 109.

²⁰ *Trgovina ljudima – naš odgovor: priručnik za vršnjačku edukaciju*, Društvo Crvenog krsta Srbije i Crne Gore, Beograd, 2006, str. 5.

²¹ *Global Programme Against Trafficking in Human Beings*, United Nations – Office for Drug Control and Crime Prevention, New York, 1998.

²² Zalisko, W.: *Russian organized crime: The foundation for trafficking*, Police, Bobit Publishing Company, Redondo Beach, 2000, p. 19; Ghrib, A.: *isto*, str. 31, 29.

zemljama i regionima koji se suočavaju s ovim aktivnostima.²³ Zato sektor trgovine ljudima zauzima značajno mesto u kriminalnoj ekonomiji i ilegalnim tržištima transnacionalnog organizovanog kriminala.

Prostor Balkana je zbog svog geografskog položaja i međunarodnih saobraćajnica oduvek bio zahvalno međunarodno tržište organizovanog kriminala. Nestabilnost i loši bezbednosni uslovi u poslednjoj deceniji XX veka izraženi, pre svega, u političkoj, normativnoj, ekonomskoj, socijalnoj i moralnoj krizi društva, učinili su da Balkan postane značajan faktor globalne mreže ilegalnih migracija i trgovine ljudima. Pri tome je teritorija Balkana, kao prostor destinacije i tranzita, postala prostor porekla krijumčarenih migranata, odnosno žrtava trgovine ljudima („imigracioni i *trafficking* rezervoar“).

Zbog narastajuće opasnosti od ilegalnih migracija i trgovine ljudima Ujedinjene nacije su usvojile Konvenciju protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dva dopunska protokola, za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom (tzv. *trafficking protokol*), i protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom (tzv. *smuggling protokol*). Razlog je što se negativne posledice ovih fenomena odražavaju na bezbednost pojedinaca i njihovih porodica, država i regiona.²⁴

POSLEDICE TRGOVINE LJUDIMA I KRIJUMČARENJA MIGRANATA PO NACIONALNU BEZBEDNOST

Sagledavanje štetnih efekata trgovine ljudima i krijumčarenja migranata je, kao i kod drugih pretnji bezbednosti, veoma složeno. Sam stepen ugroženosti nacionalnih vrednosti zavisi od obima i intenziteta pojava ugrožavanja, ali i od stepena i kvaliteta njihove interakcije sa drugim pretnjama. Međutim, ono što se jasno vidi jeste objekat napada, odnosno vrednost ili dobro koje se neposredno ili posredno ugrožava.

²³ EUROPOL: *Trafficking of Human Beings for sexual Exploitation in the EU: A Europol Perspective*, sa zvaničnog sajta Evropola www.europol.eu.int, od 1. aprila 2007.

²⁴ O ilegalnim migracijama kao pretnji bezbednosti pojedinca opširnije, u – Mijalković, S.; Bošković, G.: Krijumčarenje migranata – pretnja bezbednosti građana u tranzicijskim zemljama, *Kriminalističke teme*, broj 1–4, Fakultet kriminalističkih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 2006, str. 169–191.

Ove pojave ne mogu direktno ugroziti bezbednost države. Međutim, kumulativni efekti njihovih štetnih posledica doprinose ugrožavanju spoljne bezbednosti države, ali i njene unutrašnje stabilnosti, funkcionisanju državnih institucija, i opšte zaštićenosti vitalnih vrednosti društva. Na to upućuju i zaključci Međunarodne konferencije o trgovini ženama održane u New Jersey 1998. godine da je trgovina ljudima ozbiljan globalni problem,²⁵ odnosno zaključci Briselske konferencije o Prevenciji i borbi protiv trgovine ljudskim bićima, u organizaciji Evropske unije 2002. godine, da je suprotstavljanje trgovini ljudima „rastući politički prioritet“²⁶ mnogih zemalja.

Illegalne migracije i trgovina ljudima spadaju među najznačajnije globalne pretnje bezbednosti u posthladnoratovskoj eri. Zato se smatra da se suprotstavljanju trgovini ljudima mora pristupiti primarno sa stanovišta nacionalne bezbednosti i zaštite nacionalnih interesa, a ne kao borbi protiv organizovanog kriminala.²⁷ Da je trgovina ljudima pitanje globalne bezbednosti ukazuje i stav političkog vrha SAD ; 2006. godine hitnost njenog suzbijanja uneta je u Predsedničku direktivu o nacionalnoj bezbednosti (NSPD-22).²⁸

Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OSCE) zaključuje da krijumčarenje migranata i trgovina ljudima imaju negativne implikacije po stabilnost zemlje, proces demokratizacije i vladavinu prava (zbog njihove povezanosti sa socio-ekonomskim problemima, migracionim i normativno pravnim problemima, delatnostima organizovanih kriminalnih grupa, narastajućim ugrožavanjem ljudskih prava, ignorisanjem, omogućavanjem ili čak profitiranjem policije, vlade ili imigracionih službi od trgovine ljudima u nekim zemljama članicama OEBS-a), te im se mora pristupiti kao ozbiljnim globalnim bezbednosnim izazovima i pretnjama.²⁹

²⁵ Zalisko, W.: *isto*, str. 20.

²⁶ Laczko, F.; Gramegna, M.: *Developing Better Indicators of Human Trafficking, The Brown Journal of World Affairs*, Volume X, Issue 1, 2003 (prevod – *Pogledi*, broj 2, Policijska akademija, Beograd, 2003).

²⁷ Guanaratna, R.: *Transnational Threats in the Post-Cold War Era, Jane's Intelligence Review* No 1/2001, p. 46, 48.; *Trafficking in Human Beings in Southeastern Europe – Current Situation and Responses to Trafficking in Human Beings in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, The Federal Republic of Yugoslavia, The Former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Romania*, UNICEF – UNOHCHR – OSCE – ODIHR, 2002, p. XIII.

²⁸ *Trafficking in Persons Report, 2006*.

²⁹ *Uporedi – Trafficking in Human Beings: Implications for the OSCE*, OSCE – ODIHR Background Paper, Warsaw, 1999, pp. 4–5, 53, 24–30.

Ovo međunarodno telo sagledava negativne efekte trgovine ljudima kroz tri dimenzije: ljudsku (humanu), ekonomsku i bezbednosnu³⁰:

- *ljudska dimenzija* ove pretnje bezbednosti veže se prvenstveno za kršenje ljudskih prava, što je jedan od uzroka trgovine ljudima, ali i njenih posledica. To je razlog kritikovanja država koje još nisu donele posebne strategije za prevenciju i suzbijanje trgovine ljudima, odnosno za zaštitu žrtava. Time nadležne državne službe sekundarno viktimiziraju žrtve, ne pružajući im pomoć, što u krajnjoj instanci ugrožava vladavinu prava. Međutim, naglašavanje isključivo humane dimenzije, trgovinu ljudima kvalifikuje prvenstveno kao oblik ugrožavanja bezbednosti pojedinaca, a tek sekundarno kao rizik i pretnju po bezbednost države i njenih interesa;
- *ekonomska dimenzija* trgovine ljudima odnosi se na njenu etiološku komponentu, pri čemu se nepovoljni činioci ekonomske tranzicije identifikuju kao uzroci ili uslovi njenog nastanka i
- *bezbednosna dimenzija* trgovine ljudima ogleda se u ugrožavanju bezbednosti i procesa demokratizacije (tzv. *tranzicijskih demokratija*) organizovanim kriminalom i korupcijom. Naime, veza trgovine ljudima i organizovanog kriminala, i organizovanog kriminala i korupcije, dovodi u vezu trgovinu ljudima sa korupcijom kojom se urušavaju demokratske institucije i vladavina prava. Slabe i korumpirane državne institucije i loša zakonska legislativa onemogućuju vladama uspešno suprotstavljanje trgovini ljudima. Osim toga, tzv. potencijalno-konfliktne, konfliktne i post-konfliktne države podložnije su nastanku ove pretnje bezbednosti.

Ovo je potvrđeno i pre nego što su 2003. godine *Strategijom OEBS-a za suočavanje sa pretnjama bezbednosti i stabilnosti u XXI veku*,³¹ krijumčarenje migranata i trgovina ljudima zvanično definisani kao najozbiljnije pretnje bezbednosti i stabilnosti u novom milenijumu, bar kada

³⁰ Isto, str. 24–30.

³¹ Ministarski savet OEBS-a, Mاستriht, 1–2. decembar 2003. godine, u: *30 godina OEBS-a: zbirka odabranih dokumenata*, Misija OEBS u SCG, Beograd, 2005, str. 151; samozvana - Oslobođilačka vojska Kosova je dobrim delom finansirana sredstvima stečenim krijumčarenjem i trgovinom ljudima. Gunaratna, R.: isto, str. 48; nova ekonomija terorizma u svetu okreće oko 1 500 milijardi dolara (što je dva puta veća cifra nego bruto proizvod Velike Britanije), suma koja je tri puta veća od ukupne gotovine dolara u prometu, a stečena je prodajom droge, nafte, oružja, dragog kamenja i ljudi. „Ekonomska teorija terorizma“, *NIN* od 6. maja 2004 (prevod teksta sa španskog jezika objavljenog u „El Paisu“, autora Estefanie, H., poznatog ekonomskog analitičara).

je reč o organizovanom kriminalu. Naročito je naglašena veza ovih oblika kriminala sa terorizmom.

I Evropol je ukazao da su trgovina ljudima i krijumčarenje migranata, naročito sa područja Kosova i Metohije, jedan od najozbiljnijih pretnji bezbednosti Evropske unije.³² Radna grupa protiv trgovine ljudskim bićima Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope organizovane ilegalne migracije i trgovinu ljudima identifikuje kao ozbiljnu pretnju demokratiji i vladavini prava na nacionalnom i regionalnom nivou Balkana: od trenutka ulaska/nastanka organizovane trgovine ljudima na prostoru jedne države ili regiona ona doživljava nagli rast i postaje *strategijski rizik* po stabilnost i bezbednost države.³³

Činjenica je da se u procesu trgovine ljudima krše ljudska prava, što dovodi do zvanične osude, ali i nekih „posrednih“ oblika ugrožavanja države. Primera radi, stav Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju i Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope jeste da države same krše ljudska prava žrtava trgovine ljudima time što ništa ne preduzimaju da bi ih zaštitile i pružile im pomoć, ili time što krivično zakonodavstvo primenjuju protiv samih žrtava.³⁴ To može uzrokovati ili usloviti neke oblike ugrožavanja nacionalne bezbednosti:

Na primer, Vlada SAD sankcioniše države koje ne zadovoljavaju minimum standarda u suprotstavljanju trgovini ljudima. Standarde su propisale SAD i oni se u većini poklapaju sa smernicama Dopunskog protokola Konvencije OUN, a odnose se na sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima i pružanje pomoći žrtvama. Tim povodom, predsednik Buš je 2000. godine obrazovao Predsedničku interagencijsku grupu za nadgledanje i borbu protiv trgovine ljudima. Ovom Grupom predsedava državni sekretar, a čine je opšti pravobranilac, sekretar za rad, sekretar za zdravlje i humanitarne službe, direktor glavne obaveštajne službe, direktor službe za menadžment i budžet, i uprav-

³² *EUROPOL: The Treat from Organized Crime*, sa zvaničnog sajta Evropola www.europol.eu.int, od 1. aprila 2007.

³³ Vidi – *Trgovija so luge*, (Osnoven materijal), Nacrt (ažurirana verzija od 14–ti Januari 2003), Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope – Radna grupa za trgovinu ljudskim bićima (ocena vladinih struktura i politika za borbu protiv trgovine ljudskim bićima u zemljama Jugoistočne Evrope), Skopje, 2003. godine, str. 5. *Strategijski rizik* je bezbednosni problem takvog obima, intenziteta i usmerenja da predstavlja realnu opasnost po zaštićene vrednosti društva na -strategijskom (opštem, državnom – nacionalnom) nivou.

³⁴ Kartusch, A.: *Reference Guide for Anti-Trafficking Legislative Review with Particular Emphasis on South Eastern Europe*, Ludwig Boltzmann Institute of Human Rights, OSCE/ODIHR, Warsaw, 2001, p. 14.

nik Američke agencije za međunarodni razvoj. Osim toga, Državni sekretarijat je 2001. godine osnovao Službu za nadgledanje i borbu protiv trgovine ljudima koja rukovodi razvojem i implementacijom američkog međunarodnog angažovanja u borbi protiv trgovine ljudima i obezbeđuje pomoć Grupi. Navedena tela uz pomoć američkih diplomatsko-konzularnih organa i nevladinih organizacija širom sveta prikupljaju podatke o trendovima trgovine ljudima u drugim državama. Na osnovu prikupljenih podataka sastavlja se izveštaj. Prvi korak u izradi izveštaja je utvrđivanje da li je ili nije konkretna država zemlja porekla, tranzita ili destinacije žrtava trgovine ljudima za broj žrtava reda veličina 100 i više. Potom se države smeštaju u određenu kategoriju kojih ima tri: prvu kategoriju čine zemlje čije vlade u potpunosti ispunjavaju minimum standarda iz dokumenata koji se odnose na suzbijanje trgovine ljudima; drugu kategoriju čine države čije vlade ne ispunjavaju u celosti standarde ali čine značajne napore u tom pravcu; dok treću kategoriju čine države čije vlade ne čine ovakve napore. Reautorizacijom metodologije izrade *Izveštaja o trgovini ljudima*, 2003. godine stvorena je „Posebna nadzorna lista“ za zemlje koje treba posebno nadgledati. Države treće kategorije su i predmet određenih *sankcija*:

- obustave nehumanitarne pomoći i one koja nije povezana sa poslovanjem;
- protivljenja Amerike davanju određene pomoći ovim zemljama od strane međunarodnih finansijskih institucija, naročito Međunarodnog monetarnog fonda i multilateralnih razvojnih banaka kakva je Svetska banka.

Sve ili deo bilateralnih ili multilateralnih sankcija u davanju pomoći mogu biti odložene odlukom predsednika ukoliko je to neophodno da bi pružanje pomoći državama potpomoglo ciljeve Dokumenta ili nacionalne interese SAD.³⁵

Primeru radi, Italija je uputila zvaničnu pretnju učlanjenju Slovenije u Evropsku uniju nakon puštanja iz slovenačkog zatvora Josipa Lončarevića, koga italijansko pravosuđe smatra glavnim organizatorom ilegalnog prebacivanja ljudi sa Istoka, Jugoistoka, Srednjeg i Dalekog istoka u zemlje Zapadne Evrope.³⁶

³⁵ *Trafficking in Persons Report, 2006*, Released by the Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons, June 5, 2006, sa zvaničnog sajta američke ambasade u Beogradu <http://belgrade.usembassy.gov/policy/reports/060605.html>, od 1. aprila 2007. godine.

³⁶ „Italijani ogorčeni“, *Politika* od 26. januara 2002.

Konkretnije, posledice trgovine ljudima i organizovanih ilegalnih migracija mogu se manifestovati kroz:

- *destabilizaciju postojećeg „crnog tržišta rada i seksualnih usluga“, naglim prilivom ilegalnih migranata i žrtava trgovine ljudima, što često rezultira krvavim obračunavanjem kriminalnih grupa za prevlast na ilegalnim tržištima*³⁷;
- *povećanje obima i raznovrsnosti (organizovanog) kriminala, kako onog čija je realizacija preduslov za trgovinu ljudima (otmice lica, korupcija javnih službenika, falsifikovanje isprava i sl.), tako i onog koji se finansira sredstvima stečenim ovim „krimi biznisom“;*
- *ekonomsku destabilizaciju države zbog povećanja „pranja novca“ stečenog trgovinom ljudima, odnosno njegovog upliva u proces privatizacije i finansijski sistem zemlje, što indirektno urušava i nacionalnu stabilnost i bezbednost države*³⁸;
- *demografsku destabilizaciju države, na mikro i makro planu zemalja porekla i destinacije žrtava trgovine ljudima i ilegalnih migranata, zbog njihovog nekontrolisanog „izvoza“ i „uvoza“;*
- *povećanje korupcije u javnom sektoru, što umanjuje efikasnost pograničnih, migracionih i policijskih službi, sposobnost krivičnogopravnog sistema, te izaziva nepoverenje građana u pomenute subjekte i državu;*
- *destabilizaciju sektora unutrašnjeg ekonomskog investiranja, jer su nedostatak pravne sigurnosti i razvijen organizovani kriminal glavni razlozi obeshrabrivanja stranih investitora da ulažu sredstva u našu zemlju*³⁹;
- *destabilizaciju porodice kao osnovne jedinice društva, usled slabljenja ekonomske, obrazovne i socijalne moći države, zbog čega je podložnija raznim socijalnim devijacijama. Strah od trgovine ljudima doprinosi da porodice izoluju i ograničavaju kretanje deci i mlađim ženama. To se odražava na obrazovanje i mogućnost zapošljavanja mladih, što kasnije doprinosi njihovoj viktimizaciji trgovinom ljudima ili krijumčarenjem migranata.*⁴⁰

³⁷ Poznato je da je ruski organizovani kriminal u oblastima New York i New Jersey plaćao reket na ilegalno stečen profit trgovinom ljudima i prostitucijom sindikatima La Cosa Nostra. Z-alisko, W.: *isto*, str. 19.

³⁸ Privatizacija preduzeća na Kosmetu po modelu UNMIK poslužila je za prelivanje godinama sticanih srpskih sredstava u džepove Albanaca, kao i za pranje novca stečenog od trgovine drogom, oružjem i ljudima. „Albancima milijarde na poklon“, *Novosti* od 7. aprila 2003.

³⁹ „Protiv ilegalnih migracija – strateški, multidisciplinarno i sveobuhvatno“, *Policajac*, broj 6, MUP RS, Beograd, 2003.

⁴⁰ *Trgovija so luge*, str. 9–13.

Osim ovih, strategijski rizici organizovanih ilegalnih migracija i trgovine ljudima su i:

- *destabilizacija tržišta rada*, zbog razvoja tzv. crnog tržišta rada koje „nije opterećeno fiskalnim obavezama prema državi“;
- *smanjen priliv sredstava u budžet država i fondova sistema bezbednosti*, kao posledica crnog tržišta rada i upliva „prljavog novca“ u legalne finansijske tokove;
- *ogromna budžetska izdvajanja za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalnih migracija* koja, u neophodnom obimu, sebi može priuštiti mali broj država, a da pri tom ne ugrozi svoju finansijsku stabilnost i bezbednost⁴¹;
- *povećanje rasizma i ksenofobije*, stvaranjem novih ili rasplamsavanjem postojećih nacionalističkih, nacističkih i rasističkih struja koje propagiraju homogena društva, bez stranih državljana;
- *porast kršenja ljudskih sloboda i prava i ugrožavanje zdravlja ljudi*⁴²;
- *neefikasno funkcionisanje međunarodnih tela i institucija u zemlji*, s obzirom na doprinos nekih njihovih pripadnika razvoju trgovine ljudima i ilegalnih migracija⁴³;
- *porast političkog nasilja, pre svega terorizma*. Naime, veza terorizma sa krijumčarenjem migranata i trgovinom ljudima je identifikovana i nedvosmisleno potvrđena. Na to je i zvanično ukazano *Poveljom*

⁴¹ Na primer, Vlada SAD je od 2001. do 2002. godine za potrebe suprotstavljanja trgovini ljudima izdvojila sto miliona dolara. *Trafficking in Persons Report – Another Step Toward International Cooperation Against Modern Day Slavery*, sa zvaničnog sajta američke Vlade www.state.gov/g/tip/rls/tiprtp/2003, od 14. juna 2003.

⁴² Jedna seksualno eksploatisana devojka iz Bugarske zaražena polno prenosivim bolestima u Novom Pazaru je, za samo jednu noć, u bolnicu poslala 16 svojih klijenata. „Novopazarci u panici od prostitutki sa sidom“, *Balkan* od 6. juna 2003; dvadesetjednogodišnja Olena Popik iz Ukrajine, seksualno eksploatisana žrtva trgovine ljudima, umrla je 2. novembra u mostarskoj bolnici. Bolovala je od teškog oblika tuberkuloze, sifilisa, hetatitisa C i bila je inficirana HIV-om. Pre Bosne i Hercegovine, žrtva je boravila na području Srbije, Crne Gore i Hrvatske. Eksploatisana je po hotelima i noćnim barovima, a dnevno je imala u proseku po osam klijenata koji najčešće nisu koristili zaštitna sredstva. Poznato je da su neki od njih bili i biznismeni, političari i policajci. Neposredno po saopštenju u medijima da je Olena umrla od teških i polno prenosivih bolesti, na stotine muškaraca iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije javilo se medicinskim ustanovama. Pretpostavlja se da su seksualnom eksploatacijom ove žrtve navedene bolesti širene godinama. „Zaražena sidom, bila sa političarima i biznismenima“, *Blic* od 5. novembra 2004.

⁴³ Misije NATO, UNHCR, KFOR i druge međunarodne nevladine i humanitarne organizacije na Kosmetu poprimaju „trgovački karakter“. Iz zvaničnog izveštaja Antiratnog pokreta iz Brisela i Majkla Meklila, šefa Američkog informativnog centra u Prištini. „Kosmet u carstvu droge, kriminala i trgovine belim robljem“, *Večernje novosti* od 3 do 9. septembra 2000.

*OEBS-a o prevenciji terorizma i borbi protiv terorizma*⁴⁴, kao i već pomenutom *Strategijom OEBS-a za suočavanje sa pretnjama bezbednosti i stabilnosti u XXI veku*.⁴⁵

Reč je o dominantnim vidovima ugrožavanja nacionalne bezbednosti, kao posledice razvoja i globalizacije ilegalnih migracija i trgovine ljudima. Ovo, svakako, ne isključuje postojanje drugih vidova ugrožavanja nacionalne bezbednosti ovim pojavama, kao ni mogućnost njihove drugačije klasifikacije.

ZAKLJUČAK

Organizovane ilegalne migracije i trgovina ljudima mogu indirektno ugroziti tzv. spoljnu bezbednost države doprinoseći onemogućavanju ili otežavanju integracije države u međunarodne institucije i organizacije, stvaranju pretpostavki za primenu određenih oblika sankcija međunarodne zajednice, i osudi međunarodne zajednice zbog nesposobnosti vlade da se suprotstavi organizovanom kriminalu, što utiče na ukupnu nacionalnu bezbednost. Potencijalne posledice po bezbednost države imaju sve attribute političkih i ekonomskih pritisaka kao oblika primene sile u međunarodnim odnosima.

Ilegalne migracije i trgovina ljudima mogu ugroziti i tzv. unutrašnju bezbednost države u ekonomskom, demografskom, javno-finansijskom i drugim sektorima, mogu ugroziti njen socijalni mir, jedinstvo i koegzistenciju naroda i nacionalnih manjina. S druge strane, ugrožavaju se i tzv. javna i pojedinačna bezbednost, odnosno javni poredak, život, lična i imovinska bezbednost građana, i to sociopatološkim pojavama, prekršajima i krivičnim delima. Najzad, neki segmenti krijumčarenja migranata i trgovine ljudima mogu sadržati druga krivična dela, tj. često se javljaju u kombinaciji s drugim krivičnim delima.

Evolucija ilegalnog prelaženja državne granice ukazuje na to da više nije reč samo o „deliktu protiv države“ već i o pretnji bezbednosti pojedinaca. Nova

⁴⁴ Suprotstavljanjem trgovini ljudima kao obliku transnacionalnog kriminala doprinosi se i prevenciji terorizma, zbog povezanosti ova dva fenomena. Vidi član 26 Povelje, Ministarski savet OEBS-a, Porto, 6–7. decembar 2002. godine, u: *30 godina OEBS-a: zbirka odabranih dokumenata*, Misija OEBS u SCG, Beograd, 2005, str. 148.

⁴⁵ Članovima 29, 31 i 33 ukazuje se na značaj bezbednosti državne granice, odnosno rešavanja problema ilegalnih migracija, krijumčarenja migranata i trgovine ljudima u prevenciji terorizma.

obeležja starog bezbednosnog problema obavezuju na rekonceptualizaciju njegovog rešavanja. Tradicionalne, prevashodno represivne strategije usmerene prema žrtvama trgovine ljudima i krijumčarenim migrantima morale bi biti zamenjene suprotstavljanjem ovim pojavama na tri paralelna koloseka: *prevenciju*, usmerenu na potencijalne žrtve i organizovani kriminal; *represiju*, usmerenu isključivo na organizovani kriminal, i *zaštitu, pomoć i podršku* žrtvama. S obzirom da su bezbednost države i bezbednost pojedinaca nerazdvojne, ugrožavanje bezbednosti države trgovinom ljudima i krijumčarenjem migranata može se sprečiti i unapređenjem životnog standarda, sloboda i prava građana.

LITERATURA

1. Danailov, V.: *Trgovija so luge – kriminalen biznis so robovlastetelski lik (slučaj Makedonija)*, IOM, Skopje, 2001.
2. Dusch, S.: *Le trafic d' êtres humains*, Presses Universitaires de France, Paris, 2002.
3. *EUROPOL: The Treat from Organized Crime*, sa zvaničnog sajta Evropola www.europol.eu.int, od 1. aprila 2007.
4. *EUROPOL: Trafficking of Human Beings for sexual Exploitation in the EU: A Europol Perspective*, sa zvaničnog sajta Evropola www.europol.eu.int, od 1. aprila 2007.
5. Frobel, F.; Heinrich, J.; Kreye, O.: *The New International Division of Labour*, Cambridge University Press, 1980.
6. *Global Programme Against Trafficking in Human Beings*, United Nations – Office for Drug Control and Crime Prevention, New York, 1998.
7. Ghrib, A.: *Trafficking in Unaccompanied Minors – France, Trafficking in Unaccompanied Minors in the European Union*, IOM – IHESI (Brussels – Paris) 2002.
8. Guanaratna, R.: *Transnational Threats in the Post-Cold War Era*, *Jane's Intelligence Review* No 1/2001.
9. Izveštaj o trgovini ljudima izdat od strane Službe za nadgledanje i borbu protiv trgovine ljudima u Albaniji, Makedoniji i Saveznoj Republici Jugoslaviji od 05. 06. 2002 (zvanični sajt Američke ambasade u Prištini: www.usofficepristina.usia.co.at/serbs/sdoc.3.htm od 9. marta 2003).
10. Jolly, S., Reeves, H.: *Gender & Migration, Overview Report*, BRIDGE, Institute of Development Studies, Brighton, 2005.
11. Kanics, J.: *Trafficking in Women*, *Foreign Policy*, Vol. 3, No. 30, Inter-hemispheric Resource Center and Institute for Policy Studies, Albuquerque, New Mexico, 1998.
12. Kartusch, A.: *Reference Guide for Anti-Trafficking Legislative Review with Particular Emphasis on South Eastern Europe*, Ludwig Boltzmann Institute of Human Rights, OSCE/ODIHR, Warshaw, 2001.
13. Kegli, Č. V.; Vitkof, J. R.: *Svetska politika – trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Diplomatska akademija Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Crne Gore, Beograd, 2006.
14. Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, broj 6/2001.

15. Laczko, F.; Gramegna, M.: Developing Better Indicators of Human Trafficking, *The Brown Journal of World Affairs*, Volume X, Issue I, 2003 (prevod – *Pogledi*, broj 2, Policijska akademija, Beograd, 2003).
16. Maizhevich, H.: *Trafficking in Women in EU Policy*, (izdavač i mesto izdavanja nepoznati), 2001.
17. Marković, S.: *Moćniji od CIA*, Institut za geopolitičke studije, Beograd, 2002.
18. Mijalković, S.: Teorijsko određenje pojma trgovine ljudima, *Nauka–bezbednost–policija*, broj 2–3/2004, Policijska akademija, Beograd, 2005.
19. Mijalković, S.: *Organizovane ilegalne migracije kao savremeni bezbednosno-kriminalistički problem* (doktorska disertacija), Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2006.
20. Mijalković, S.; Bošković, G.: Krijumčarenje migranata – pretnja bezbednosti građana u tranzicijskim zemljama, *Kriminalističke teme*, broj 1–4, Fakultet kriminalističkih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 2006.
21. Miko, F. T.: *Trafficking in Persons: The U. S. and International Response* (CRS Report for Congress), Congressional Research Service – The Library of Congress, January, 19, 2006.
22. Milašinović, R.: *Renesansa imperijalizma – savremena imperijalistička strategija*, Jugoart, Zagreb, 1987.
23. *Nasilje nad decom – Studija Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija*, Organizacija Ujedinjenih nacija, Beograd, 2007.
24. Nikolić, D.: Trgovina ljudima kao teški oblik kriminaliteta, *Teški oblici kriminala*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 2004.
25. Obradović, V.: *Trgovina ženama u Bosni i Hercegovini*, Ambasada SAD i Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2004.
26. Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom, koji dopunjava konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, broj 6/2001.
27. Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, broj 6/2001.
28. Srdić, Đ. Lj.: *Uzroci i tipovi međunarodnih migracija*, *Međunarodni problemi*, broj 4, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1997.
29. *Trafficking in Human Beings: Implications for the OSCE*, OSCE – ODIHR Background Paper, Warsaw, 1999.

30. *Trafficking in Human Beings in Southeastern Europe – Current Situation and Responses to Trafficking in Human Beings in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, The Federal Republic of Yugoslavia, The Former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Romania*, UNICEF – UNOHCHR – OSCE – ODIHR, 2002.
31. *Trafficking in Persons Report – Another Step Toward International Cooperation Against Modern Day Slavery*, sa zvaničnog sajta američke Vlade www.state.gov/g/tip/rls/tiprtp/2003, od 14. juna 2003.
32. *Trafficking in Persons Report, 2006*, Released by the Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons, June 5, 2006, sa zvaničnog sajta američke ambasade u Beogradu, <http://belgrade.usembassy.gov/policy/reports/060605.html>, od 1. aprila 2007. godine.
33. *Trgovija so luge (Osnoven materijal)*, Nacrt (ažurirana verzija od 14–ti Januari 2003), Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope – Radna grupa za trgovinu ljudskim bićima (ocena vladinih struktura i politika za borbu protiv trgovine ljudskim bićima u zemljama Jugoistočne Evrope), Skopje, 2003.
34. *Trgovina ljudima – naš odgovor: priručnik za vršnjačku edukaciju*, Društvo Crvenog krsta Srbije i Crne Gore, Beograd, 2006.
35. Wijers, M.; Lap. C. L.: *Trafficking in Women, Forced Labour and Slavery-like Practicies (in Marriage, Domestic Labour and Prostitution)*, FATW and GAATW, Utrechth, 1997.
36. Zalisko, W.: *Russian organized crime: The foundation for trafficking*, Police, Bobit Publishing Company, Redondo Beach, 2000.
37. *2005 EU Organized Crime Report – Public version*, Europol, The Hague, 25 October 2005.
38. *30 godina OEBS-a: zbirka odabranih dokumenata*, Misija OEBS u SCG, Beograd, 2005.